

ROZDZIAŁ 7

Przekształcenia małych miast województwa kujawsko-pomorskiego

*Dariusz Sokołowski, Robert Brudnicki,
Renata Jaroszevska-Brudnicka**

7.1. Wprowadzenie

Małe miasta stanowią ważne ogniwo sieci osadniczej województwa kujawsko-pomorskiego (44 małe miasta stanowią 84,6% ogółu jednostek osadniczych województwa), a ich przekształcenia, rozpoczęte w 1989 r., przebiegają dwoma torami: gospodarczym i społecznym. Według W. Maika (1996), mimo że nurty te silnie na siebie oddziałują, warunki funkcjonowania społeczności są w większym stopniu pochodną procesów i uwarunkowań gospodarczych. Autor zauważa, że w okresie transformacji systemowej następuje radykalne obniżenie dynamiki rozwojowej gospodarki lokalnej, a zjawisko to zaznacza się regresem na miejskim rynku pracy, kryzysem ekonomicznych podstaw egzystencji oraz spadkiem tempa wzrostu liczby ludności miast. Powyższe spostrzeżenia, odnoszące się do wyników analizy z pierwszej dekady okresu transformacji województwa toruńskiego i włocławskiego (por. Bagdziński, Maik, Potoczek 1996), stanowią punkt wyjścia niniejszych rozważań. Zakres problemowy opracowania jest stosunko-

* Dariusz Sokołowski, dr hab., Robert Brudnicki, dr, Renata Jaroszevska-Brudnicka, dr, Instytut Geografii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

wo szeroki, ponieważ obejmuje analizę zmian struktury systemu miast, dynamikę ludnościową oraz problematykę przemian społeczno-gospodarczych. Ze względu na zastosowanie konwencji statystyki porównawczej (lata obejmujące pierwszą i drugą dekadę okresu transformacji), badania mają charakter quasi-dynamiczny.

Badany zbiór małych miast województwa kujawsko-pomorskiego nie uwzględnia dwóch miejscowości: Sकेpego i Piotrkowa Kujawskiego, które uzyskały prawa miejskie w drugiej połowie lat 90. XX w. i wcześniejsze statystyki nie uwzględniają ich w zestawieniach. Do celów porównawczych badany zbiór 42 miast podzielono na kilka kategorii wynikających z ich zróżnicowania administracyjnego i wielkościowego. Pierwszą grupę stanowią miasta powiatowe, następną – większe miasta niebędące siedzibą powiatów. Przyjmując rozgraniczenie wielkościowe na poziomie 10 tys. i 5 tys. mieszkańców, wydzielono by trzy grupy jednostek o liczebności odpowiednio: 4 (największe), następnie 9 i 18 jednostek. Mając jednak na uwadze pewną specyfikę sieci miejskiej województwa kujawsko-pomorskiego, polegającą na małej liczebności miast o zaludnieniu w przedziale 10–20 tys. mieszkańców, względnie niewielką rozpiętość tego podzbioru (największe jednostki nieznacznie przekraczają 15 tys. mieszkańców), a także względnie liczną grupę miast z niższego przedziału o zaludnieniu przekraczającym 9 tys. mieszkańców (3 jednostki), połączono dwie grupy miast w jedną, o zaludnieniu 5–20 tys. mieszkańców (*de facto* są to miasta z przedziału od niespełna 6 tys. do nieco ponad 15 tys.). Ostatecznie zatem wyróżniono trzy grupy miast:

- miasta powiatowe (11 jednostek): Nakło n. Notecią, Rypin, Lipno, Żnin, Tuchola, Wąbrzeżno, Golub-Dobrzyń, Mogilno, Aleksandrów Kujawski, Sępólno Krajeńskie, Radziejów;
- miasta niebędące siedzibami powiatów – większe (5–20 tys. mieszkańców – 13 jednostek): Solec Kujawski, Chełmża, Koronowo, Ciechocinek, Szubin, Kruszwica, Janikowo, Barcin, Gniewkowo, Nowe, Strzelno, Więcbork, Pakość;
- miasta niebędące siedzibami powiatów – mniejsze (poniżej 5 tys. mieszkańców – 18 jednostek): Kcynia, Brześć Kujawski, Łabi-

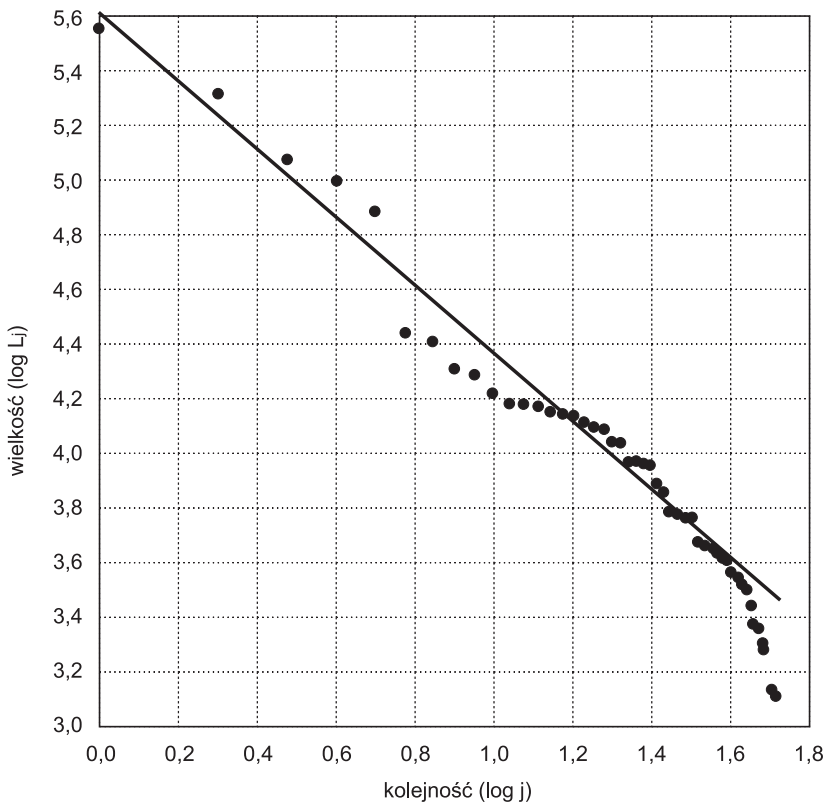
szyn, Mrocza, Janowiec Wielkopolski, Kowalewo Pomorskie, Jabłonowo Pomorskie, Kowal, Łasin, Lubraniec, Izbica Kujawska, Kamień Krajeński, Dobrzyń n. Wisłą, Nieszawa, Radzyń Chełmiński, Chodecz, Górzno, Lubień Kujawski.

W niektórych zestawieniach miasta te porównywane są do większych, tj. dużych i średnich, przy czym grupa ta, jakkolwiek silnie zróżnicowana wielkościami, ze względu na niewielką liczebność – 8 jednostek: Bydgoszcz, Toruń, Włocławek, Grudziądz, Inowrocław, Brodnica, Świecie, Chełmno – jest traktowana jako jeden zbiór.

7.2. Struktura regionalnego systemu miejskiego

Obszar województwa kujawsko-pomorskiego stanowi zlepek terytoriów, które przed 1999 r. wchodziły w skład trzech województw: bydgoskiego, toruńskiego i włocławskiego. Taka niespójność struktury regionalnej może powodować, że również sieć miejska nie wykazuje jeszcze cech systemowych (zwłaszcza struktury przestrzennej i relacyjnej systemu), które kształtują się zwykle w bardzo długich okresach. Z drugiej jednak strony, w latach 1945–1975 obszar ten stanowił jedno województwo (początkowo pomorskie, a od 1950 r. bydgoskie), co mogło wpłynąć na ukształtowanie i utrwalenie cech systemowych w zbiorze miast na tym terenie. Warto zauważyć, że osią osadniczą tego obszaru jest rzeka Wisła, nad którą położone są cztery największe ośrodki miejskie, z tego trzy zostały założone nad tą rzeką w średniowieczu, a jeden (Bydgoszcz), założony przy ujściu Brdy, został rozbudowany w kierunku Wisły już w XX w.

Opierając się na rys. 7.1, można wyciągnąć następujące wnioski dotyczące struktury wielkościowej miast w systemie osadniczym województwa kujawsko-pomorskiego (jako linię aproksymującą zastosowano regresję ważoną, uwzględniającą wpływ wielkości poszczególnych miast na odchylenia prostej – zob. Sokołowski 2003):

Rys. 7.1. Wielkość i kolejność miast województwa kujawsko-pomorskiego w 2008 r.

Źródło: opracowanie własne

- wyróżnia się grupa pięciu największych miast: Bydgoszcz, Toruń, Włocławek, Grudziądz, Inowrocław, które w większości położone są powyżej linii regresji, co interpretuje się zwykle w kategoriach pewnej nadwyżki ludnościowej w tych miastach;
- po najmniejszym z grupy miast wyżej wymienionych (Inowrocław – 76,3 tys. mieszkańców) następuje znaczna luka wielkościowa,

wskazująca na niedostatek miast średnich w zbiorze; następne jednostki (Brodnica, Świecie nad Wisłą i Chełmno) osiągają wielkość rzędu 20–28 tys. mieszkańców i na wykresie zajmują miejsca poniżej linii regresji;

- następnym w kolejności miastem jest Nakło nad Notecią; nie ustępuje ono znacznie pod względem liczby mieszkańców Chełmnu, ale jest pierwszym miastem o zaludnieniu poniżej 20 tys., która to wielkość stanowi umowne rozgraniczenie między miastami średnimi i małymi (tej wielkości odpowiada wartość logarytmu $\approx 4,3$);

- kilka następnych w kolejności miast: Rypin, Solec Kujawski, Chełmża, Lipno i Żnin lokuje się jeszcze poniżej linii regresji, co wskazuje na ich niedobór wielkościowy (ich zaludnienie waha się w granicach 14,1 tys. do 16,6 tys.); Rypin, Lipno i Żnin mają status miast powiatowych;

- kolejnych 13 miast, liczących od 7,2 tys. do 13,9 tys. mieszkańców zajmuje miejsca powyżej linii regresji – są to: Tuchola, Wąbrzeźno, Golub-Dobrzyń, Mogilno, Aleksandrów Kujawski, Koronowo, Ciechocinek, Szubin, Kruszwica, Sępólno Krajeńskie, Janikowo, Barcin, Gniewkowo; pięć największych miast w tej grupie oraz Sępólno Krajeńskie są ośrodkami powiatowymi;

- ostatnia grupa to najmniejsze jednostki, o zaludnieniu od 1,3 tys. do 6,1 tys. mieszkańców, obejmująca blisko połowę wszystkich miast województwa; wśród 25 miast tej kategorii wielkościowej (włącznie z Piotrkowem Kujawskim i Skępem) aż 12 znajduje się na obszarze byłego województwa wrocławskiego, co jest skutkiem struktury wielkościowej i przestrzennej, utrwalonej jeszcze w czasach zaborów (obszar zaboru rosyjskiego); kilka najmniejszych miast, zwłaszcza tych, które liczą poniżej 3 tys. mieszkańców, w charakterystyczny sposób „odpada” w dół od linii regresji, co jest typowe dla tej metody analizy struktury wielkościowej miast.

Pozostałe wnioski wiążą się z analizą kąta nachylenia linii aproksymującej, która wskazuje na określoną tendencję przekształceń systemu miast. Kąt nachylenia linii regresji (współczynnik kątowy a)

interpretuje się, zgodnie z tzw. regułą K. Zipfa (1941), następująco: przy $a = 1$ ($\text{tg } 45^\circ$) system znajduje się w stanie równowagi transportowej, przy $a < 1$ w systemie przeważa siła rozpraszająca osadnictwo, tj. występuje nadmierna liczba małych miast, przy $a > 1$ system kształtowany jest pod wpływem siły koncentrującej, w rezultacie czego przewagę zyskują miasta duże (niekiedy jedno główne miasto może być nadmiernie rozwinięte w stosunku do pozostałych). Zmiany struktury osadnictwa są zwykle bardzo powolne, dlatego nie należy oczekiwać, że system osiągnie szybko stan równowagi w sytuacji jej silnego zachwiania, jak to jest w przypadku m. in. systemów nowych, kształtujących się, powstałych w rezultacie połączenia części lub całości różnych, dotychczas odrębnych, systemów osadniczych.

Porównanie zmian kąta nachylenia regresji ważonej (tab. 7.1) prowadzi do wniosku, że w okresie ostatnich dwóch dekad system miejski województwa przekształca się stopniowo w kierunku systemu zrównoważonego w rozumieniu K. Zipfa. Spostrzeżenie to dotyczy zarówno województwa kujawsko-pomorskiego jako całości, jak i podsystemów terytorialnych dwóch spośród trzech dawnych województw znajdujących się na tym terenie. Wyjątkiem są miasta byłego województwa toruńskiego, co wiąże się głównie ze wzrostem zaludnienia samego miasta Torunia – jedyne spośród pięciu dużych miast całego regionu.

Porównanie kąta nachylenia (nie jego zmian) dla poszczególnych podsystemów ujawnia większe różnice: współczynnik kątowy dla poszczególnych byłych województw oscyluje wokół wartości 1,6 (kąty nachylenia rzędu $57\text{--}59^\circ$), podczas gdy dla województwa kujawsko-pomorskiego wynosi on blisko 1,25 (kąta ok. 51°). Wskazuje to, że zbiór miast większej jednostki przestrzennej jest znacznie bliższy stanu równowagi niż zbiory miast jego części składowych i z tego punktu widzenia jego struktura jest bliższa strukturze systemu osadniczego.

Tabela 7.1. Zmiany struktury systemu miast województwa kujawsko-pomorskiego w latach 1993–2008

Województwo	Rok	Równanie regresji ważonej	Zaludnienie największego miasta (w tys.)		Kąt nachylenia prostej do osi X
			rzeczywiste	teoretyczne	
Kujawsko-pomorskie	1993*	$\log L_j = 5,636 - 1,262 \log j$	384,6	432,5	51,61°
	2008*	$\log L_j = 5,616 - 1,248 \log j$	358,9	413,0	51,30°
	2008**	$\log L_j = 5,616 - 1,246 \log j$	358,9	413,0	51,25°
Byłe bydgoskie	1993*	$\log L_j = 5,531 - 1,572 \log j$	384,6	339,6	57,54°
	2008*	$\log L_j = 5,501 - 1,544 \log j$	358,9	317,0	57,07°
Byłe toruńskie	1993*	$\log L_j = 5,352 - 1,631 \log j$	202,8	224,9	58,49°
	2008*	$\log L_j = 5,351 - 1,638 \log j$	206,0	224,4	58,60°
Byłe włocławskie	1993*	$\log L_j = 5,059 - 1,671 \log j$	122,7	114,6	59,10°
	2008*	$\log L_j = 5,041 - 1,655 \log j$	118,0	109,9	58,86°
	2008**	$\log L_j = 5,034 - 1,581 \log j$	118,0	108,1	57,69°

* Dotyczy zbioru 50 miast; ** dotyczy zbioru 52 miast (ze Skepem i Piotrkowem Kujawskim).

Źródło: obliczenia własne.

7.3. Dynamika ludnościowa

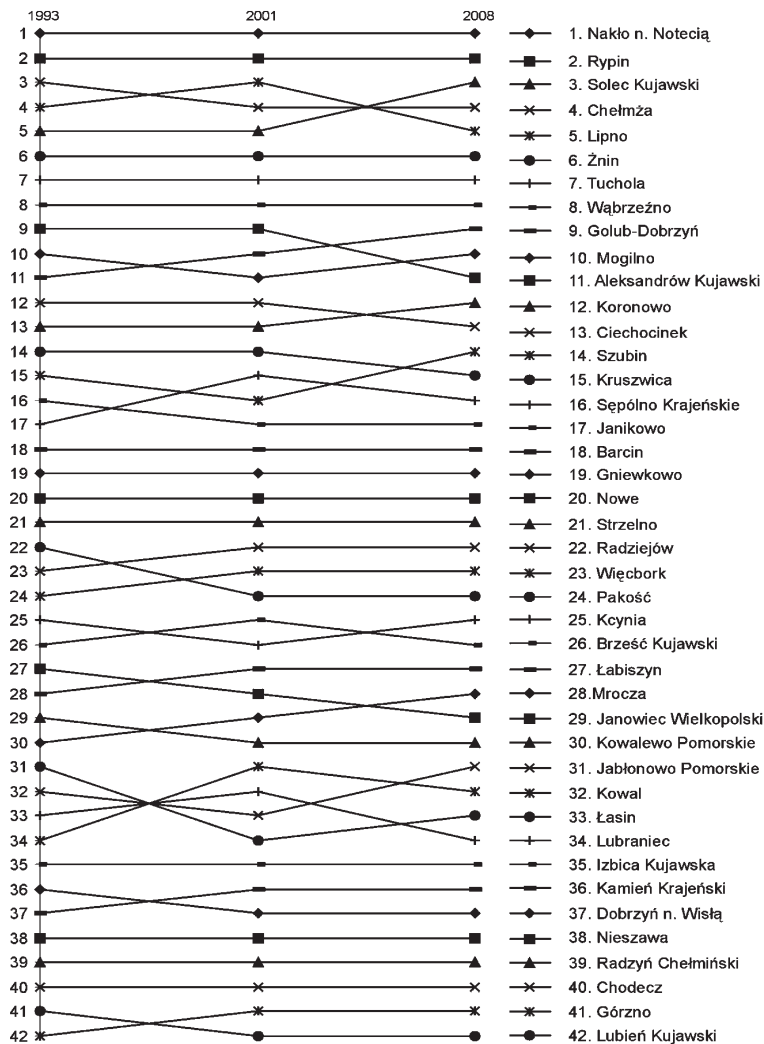
Liczba mieszkańców miast jest wyrazem zróżnicowanych procesów demograficznych, zachodzących zarówno w skali makro, tj. ogólnopolskiej, jak i mikro, tj. lokalnej. Pośrednio procesy prowadzące do

zwiększania bądź zmniejszania się przyrostu naturalnego, a przede wszystkim dodatnie bądź ujemne saldo migracji, mogą dostarczać ważnych wskazówek na temat procesów zachodzących w sferze gospodarczej, stanowią rodzaj wskaźnika atrakcyjności danej jednostki osadniczej jako miejsca zamieszkania.

Hierarchia wielkościowa w regionie wykazuje w ostatnich kilkunastu latach względną stabilność (rys. 7.2), wynikającą w znacznym stopniu z wyhamowania ruchu migracyjnego oraz przyrostu naturalnego w okresie transformacji systemowej w Polsce. Zaznaczające się zjawisko suburbanizacji dotyczy przede wszystkim większych miast – jako ośrodków emigracyjnych, a mniejszych jednostek – jako ośrodków imigracji – w minimalnym stopniu z uwagi na strukturę przestrzenną lokalnych układów osadniczych (brak małych miast w bezpośrednim sąsiedztwie centrów aglomeracji). Z tego też względu warto zwrócić uwagę na przesunięcia rangowe w grupie małych ośrodków miejskich, szczególnie w sytuacji, gdy wiążą się one z przemieszczeniem o więcej niż jedną pozycję w górę bądź w dół skali. Mniejsze przesunięcia należałoby rozpatrywać indywidualnie, odnosząc przede wszystkim do wielkości bezwzględnej odpowiednich zmian.

In plus należy wyróżnić przede wszystkim Solec Kujawski (przyrost ludnościowy w latach 1993–2008 wyniósł 7,1%), położony między Bydgoszczą i Toruniem, przy czym tylko niewielką część zmian ludnościowych można wiązać z bezpośrednim oddziaływaniem większych miast (zwłaszcza bliżej położonej Bydgoszczy). Miasto to w ostatnich latach zdynamizowało swój rozwój także w sferze gospodarki (m. in. uruchomienia Krajowego Centrum Nadawczego Polskiego Radia w 1999 r., Parku Przemysłowego w 2005 r.) oraz poczyniło znaczne postępy w sferze infrastruktury technicznej i społecznej (Ośrodek Sportu i Rekreacji, park wodny „Wisła”, „JuraPark Solec”) i in. Względnie dynamicznie rozwijał się także Golub-Dobrzyń (+5,6%), a w grupie najmniejszych miast – Kowal (+15,4%) i Mrocza (+7,9%). W przypadku innych miast (Jabłonowo Pomorskie +13,4%, Koronowo +6,2%) względnie duży przyrost nie przełożył się na bardziej znaczące przesunięcia rangowe.

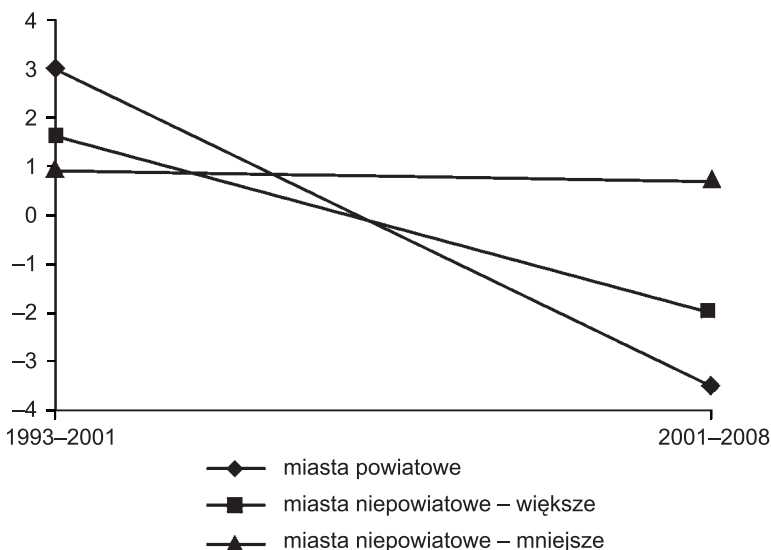
ROZDZIAŁ 7. Przekształcenia małych miast województwa kujawsko-pomorskiego

Rys. 7.2. Zmiany układu rangowego miast województwa kujawsko-pomorskiego w latach 1993–2001–2008

Źródło: opracowanie własne

Obniżenie rangi co najmniej o dwie pozycje odnotowano w przypadku Aleksandrowa Kujawskiego (zmiana wskaźnika wzrostu o $-4,6\%$), Pakości ($-2,3\%$), Janowca Wielkopolskiego ($-7,4\%$) i Łasina ($-1,0\%$). W przypadku Barcina ($-10,8\%$), Nowego ($-9,9\%$) i Lubienia Kujawskiego ($-8,4\%$) oraz największego spośród badanych miast – Nakła nad Notecią ($-4,2\%$) znaczne spadki liczby mieszkańców nie znalazły odzwierciedlenia w postaci większych przesunięć rangowych. Duży spadek ludnościowy zanotował też nieuwzględniony na rys. 7.2 Piotrków Kujawski ($-8,9\%$ w latach 2001–2008), przy czym należy z pewną rezerwą podchodzić do danych uzyskanych krótko przed Narodowym Spisem Powszechnym w 2002 r., w wyniku którego wprowadzono znaczące nieraz korekty stanu zaludnienia.

Rys. 7.3. Dynamika zmian zaludnienia grup miast województwa kujawsko-pomorskiego w latach 1993–2008 (w %)

Źródło: opracowanie własne

Analiza rangowa (rys. 7.2) oraz dynamiki wzrostu (rys. 7.3) prowadzą do wniosku, że w rozwoju badanych miast w okresie transformacji systemowej nie było wyraźnych prawidłowości. Względnie dynamiczny wzrost oraz znaczny spadek tych parametrów był udziałem zarówno większych, jak i mniejszych jednostek, to samo dotyczy ich statusu administracyjnego (powiatowe/niepowiatowe), a także położenia w relacji do głównych ośrodków miejskich województwa. Ponadto bilans zmian w trzech wyróżnionych kategoriach miast był bliski zerowemu: miasta powiatowe odnotowały (w sumie) trzyprocentowy wzrost zaludnienia w latach 1993–2001 i blisko trzyipółprocentowy spadek w latach 2001–2008; większe miasta niepowiatowe odnotowały natomiast początkowo blisko dwuprocentowy wzrost, po czym nastąpił podobnej wielkości spadek zaludnienia; tylko najmniejsze miasta odnotowały stabilny, ale nieznaczny wzrost – mniej więcej jednoprocenowy w każdym z badanych podokresów (przy znacznych wahaniami między poszczególnymi jednostkami w ramach grupy). Nie można wykluczyć, że odnotowane wahania są tylko wynikiem wspomnianej wyżej korekty danych ludnościowych w wyniku NSP, podczas gdy rzeczywiste zmiany stanu zaludnienia w okresie transformacji systemowej w całościowo traktowanych grupach miast są znikome.

7.4. Przemiany gospodarcze i społeczne

Istotną cechą okresu transformacji jest żywiołowy proces restrukturyzacji gospodarki miejskiej, objawiający się zarówno radykalną przebudową podstaw gospodarczych i funkcji miast, jak też nierównowagą pomiędzy popytem a podażą na lokalnym rynku pracy, ujawniającą się w postaci zjawiska bezrobocia oraz narastającym problem pauperyzacji społeczności lokalnej. Immanentnym wyznacznikiem procesów transformacji rynkowej jest także aktywność gospodarza, a jej natężenie „kwantyfikatorem” sytuacji społeczno-gospodarczej danego obszaru. Wyróżnić można co najmniej dwa stymulatory aktywności. Pierwszy

związany z korzystnym położeniem jednostki i płynącymi z tego korzyściami ekonomicznymi, drugi zaś wymuszony trudną sytuacją społeczno-ekonomiczną obszaru (bezrobocie, bieda), co w konsekwencji może sprzyjać ujawnieniu się przedsiębiorczości społeczności lokalnych, w tym małych miast (por. Jazewicz 2008).

W niniejszym opracowaniu za podstawę analizy aktywności gospodarczej wybranej grupy miast województwa kujawsko-pomorskiego w latach 1995–2008 przyjęto: wskaźnik przedsiębiorczości (liczba zarejestrowanych prywatnych podmiotów na 1000 osób w wieku produkcyjnym), wskaźnik dynamiki podmiotów gospodarczych oraz wskaźnik zaspokojenia potrzeb lokalnych w zakresie podaży pracy – liczba pracujących na 100 osób w wieku produkcyjnym.

We wszystkich miastach województwa kujawsko-pomorskiego w latach 1995–2008 zwiększyła się liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych, co przełożyło się na wzrost wartości wskaźników przedsiębiorczości (tab. 7.2). Z analizy wartości tych parametrów wynika kilka ważnych spostrzeżeń. Po pierwsze stwierdzono (w obu analizowanych latach) mniejszą aktywność gospodarczą miast do 20 tys. mieszkańców, w porównaniu do grupy miast średnich i dużych. Po drugie – największy wskaźnik dynamiki podmiotów gospodarczych (1995–2008) na poziomie 180,9% stwierdzono w grupie miast najmniejszych, natomiast najmniejszy w grupie miast średnich i dużych 160,4%. Po trzecie zauważono zróżnicowanie wskaźnika przedsiębiorczości w odniesieniu do trzech wyróżnionych kategorii miast małych. Najwyższą aktywnością charakteryzowały się miasta powiatowe, co niewątpliwie związane jest z pełnieniem przez nie funkcji administracyjnych, stymulujących postawę aktywności. Z kolei różnica, dotycząca wartości wskaźników pomiędzy dwiema pozostałymi grupami, wskazywać może na większą aktywność społeczności lokalnych miast do 5 tys. mieszkańców w zakresie podejmowania inicjatyw gospodarczych. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w sektorowej redystrybucji zatrudnienia (tab. 7.3). Postępujący od lat 80. spadek zatrudnienia w przemyśle zapoczątkował zasadniczą zmianę relacji między sektorem

produkcyjnym i usługowym, a tym samym ewolucję dominanty funkcjonalnej ośrodków miejskich (Nakło nad Notecią, Tuchola, Janowiec Wlkp., Łasin, Nieszawa, Górzno i in.).

Tabela 7.2. Mierniki aktywności gospodarczej miast województwa kujawsko-pomorskiego

Jednostki	Wskaźnik przedsiębiorczości		Wskaźnik dynamiki podmiotów gospodarczych 1995–2008	Liczba pracujących na 100 osób w wieku produkcyjnym	
	1995	2008		1995	2008
Miasta małe ogółem	90,2	149,3	167,6	38,8	35,7
w tym:					
• miasta powiatowe	100,0	159,4	164,4	42,2	40,6
• miasta niebędące siedzibami powiatów – mniejsze (poniżej 5 tys. mieszkańców)	86,5	144,3	180,9	30,5	25,9
• miasta niebędące siedzibami powiatów – większe (5–20 tys. mieszkańców)	79,8	128,1	166,1	38,4	34,4
Miasta średnie i duże (20 tys. i powyżej)	102,4	169,4	160,4	45,9	45,4
Miasta w województwie ogółem	99,4	164,3	162,0	44,2	43,0

Źródło: obliczenia własne.

W innych miastach przekształcenia strukturalne są mniejsze i nie powodują zmiany typu dominanty funkcjonalnej (Rypin, Lipno, Kowalewo Pomorskie, Ciechocinek, Solec Kujawski i in.). W rezultacie rysują się następujące typy zmian:

- przejście od zdecydowanej dominacji funkcji produkcyjnych (typ P) do stanu równowagi między sektorem produkcji i usług (typu PU) – Łabiszyn, Kruszwica;

Tabela 7.3. Struktura zatrudnienia w małych miastach województwa kujawsko-pomorskiego według sektorów ekonomicznych (1995–2003)

Miasto	1995						2003						
	I	II	III	TYP funk.	I	II	III	TYP funk.	I	II	III	TYP funk.	
	2	3	4	5	6	7	8	9	6	7	8	9	
miasta powiatowe	Nakło nad Notecią	51,15	26,14	22,71	PU	33,4	28,5	38,1	Un	33,4	28,5	38,1	Un
	Rypin	44,57	25,45	29,98	UP	43,2	28,5	28,2	UP	43,2	28,5	28,2	UP
	Lipno	35,14	24,06	40,80	Un	32,7	21,7	45,6	Un	32,7	21,7	45,6	Un
	Żnin	41,30	27,72	30,99	UP	34,6	27,1	38,3	Un	34,6	27,1	38,3	Un
	Wąbrzeźno	50,58	18,81	30,61	PU	45,8	18,1	36,1	UnP	45,8	18,1	36,1	UnP
	Tuchola	53,22	18,21	28,56	PU	36,9	29,7	33,5	Un	36,9	29,7	33,5	Un
	Gółub-Dobrzyń	34,86	26,76	38,38	Un	34,7	26,9	38,4	Un	34,7	26,9	38,4	Un
	Mogilno	52,26	23,38	24,35	PU	48,2	24,0	27,8	UP	48,2	24,0	27,8	UP
	Aleksandrów Kujawski	36,45	22,18	41,37	Un	31,2	18,2	50,5	Un	31,2	18,2	50,5	Un
	Sępólno Krajeńskie	47,07	32,45	20,48	UP	46,9	30,5	22,5	UP	46,9	30,5	22,5	UP
do 5 tys.	Radziejów	19,32	27,42	53,26	Un	20,2	18,7	61,1	Un	20,2	18,7	61,1	Un
	Kcynia	29,65	35,17	35,17	Um/h	13,5	39,6	46,9	Um/n	13,5	39,6	46,9	Um/n
	Brześć Kujawski	63,33	13,57	23,11	P	65,3	12,9	21,9	P	65,3	12,9	21,9	P
	Łabiszyn	65,29	15,58	19,13	P	52,4	24,8	22,8	PU	52,4	24,8	22,8	PU
	Mroza	22,59	41,89	35,52	Um/h	17,2	48,9	33,9	Um/n	17,2	48,9	33,9	Um/n
	Janowiec Wielkopolski	53,37	23,51	23,13	PU	36,7	32,3	31,1	U	36,7	32,3	31,1	U
	Kowalewo Pomorskie	46,58	25,59	27,83	UP	49,7	25,3	25,1	UP	49,7	25,3	25,1	UP
	Jabłonowo Pomorskie	34,44	48,83	16,73	Um	30,2	46,7	23,1	Um	30,2	46,7	23,1	Um
	Kowal	27,04	32,80	40,16	Un	26,6	22,8	50,6	Un	26,6	22,8	50,6	Un
	Łasin	52,35	15,80	31,84	PU	30,2	25,9	43,9	Un	30,2	25,9	43,9	Un
Lubraniec	22,50	32,35	45,16	Un	23,3	27,5	49,2	Un	23,3	27,5	49,2	Un	
Izbica Kujawska	27,84	25,82	46,34	Un	15,4	23,8	60,7	Un	15,4	23,8	60,7	Un	
Kamień Krajeński	23,59	25,64	50,77	Un	19,7	33,2	47,1	Un	19,7	33,2	47,1	Un	
Dobrzyń nad Wisłą	10,47	32,09	57,43	Un	24,2	19,6	56,3	Un	24,2	19,6	56,3	Un	

Tabela 7.3. (cd.)

1	2	3	4	5	6	7	8	9
do 5 tys.	Nieszawa	42,27	13,06	44,67	UnP	64,4	31,2	P
	Chodecz	20,12	29,41	50,46	Un	36,5	44,6	Un
	Radzyń Chełmiński	20,09	37,05	42,86	Um/h	11,0	69,5	Un
od 5 do 20 tys.	Górzno	40,59	25,10	34,31	UnP	5,4	66,4	Un
	Lubień Kujawski	5,02	33,33	61,65	Un	24,8	61,0	Un
	Solec Kujawski	50,29	33,35	16,36	PU	57,7	17,6	PU
	Chelmża	45,98	21,62	32,40	UP	44,4	25,8	UP
	Koronowo	53,09	19,63	27,28	PU	37,3	27,8	Un
	Ciechocinek	9,13	24,26	66,61	Un	17,9	18,4	Un
	Kruszwica	70,18	13,86	15,96	P	54,0	24,2	PU
	Szubin	24,62	37,47	37,91	Um/h	26,1	29,0	Un
	Janikowo	74,89	13,21	11,90	P	69,8	17,6	P
	Barcin	38,05	29,88	32,07	Um/h	25,5	36,2	38,4
powyżej 20 tys.	Gniewkowo	66,47	19,61	13,92	P	70,3	12,4	P
	Nowe	71,29	12,86	15,85	P	67,8	16,9	P
	Strzelno	39,80	17,91	42,29	Un	32,4	12,3	Un
	Więbork	40,00	20,55	39,45	Un	33,5	18,2	Un
	Pakość	46,24	29,12	24,63	UP	57,2	22,1	PU
	Bydgoszcz	46,20	30,77	23,02	UP	35,7	38,4	Um
	Toruń	47,37	29,53	23,10	UP	39,7	35,5	Um
	Grudziądz	44,13	28,67	27,20	UP	37,4	33,4	Um
	Włocławek	51,47	25,00	23,53	PU	45,3	28,9	UP
	Inowrocław	44,27	28,87	26,87	UP	39,0	31,8	U
powyżej 20 tys.	Brodnica	52,37	22,76	24,87	PU	55,6	19,7	PU
	Chelmno	43,80	19,03	37,17	UnP	50,7	18,0	PU
	Świecie	55,40	17,57	27,03	PU	45,0	22,7	UP

Źródło: obliczenia własne.

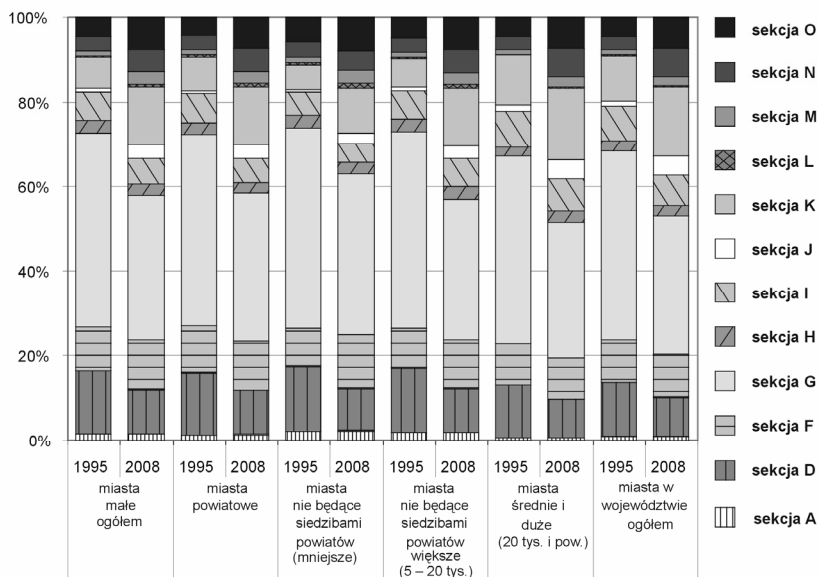
- wyraźny wzrost sektora produkcyjnego i przejście od sektora UP do P (Nieszawa) lub od sektora UP do PU (Pakość);
- wzrost roli sektora usługowego w ośrodkach łączących funkcje produkcyjne i usługowe (Wąbrzeźno, Mogilno, Nakło nad Notecią, Tuchola, Łasin, Koronowo, Żnin, Janowiec Wlkp., Górzno);
- utrzymanie dominanty funkcjonalnej (pozostałe miasta m. in.: Lipno, Golub-Dobrzyń, Aleksandrów Kujawski, Radziejów, Kowalewo Pomorskie, Chełmża, Ciechocinek).

Do ogólnych tendencji zmian strukturalnych w różnym stopniu nawiązywały poszczególne działy gospodarki narodowej. Regres zatrudnienia zaznaczył się we wszystkich trzech sektorach, szczególnie w przemyśle. Regres bezwzględny zatrudnienia w przemyśle stwierdzono w 34 miastach, największy w Górznie, gdzie automatycznie zmieniła się dominanta funkcjonalna (tab. 7.3). Jednak w porównaniu z okresem poprzednim, regres zatrudnienia nie zawsze pociąga za sobą wyraźny spadek relatywnej roli przemysłu w całej gospodarce miejskiej, ze względu na silniejszy spadek zatrudnienia w pozostałych działach. W niektórych miastach następuje wzrost odsetka zatrudnionych w przemyśle, pomimo spadku miejsc pracy w tym dziale (Radziejów, Brześć Kujawski, Kowalewo Pomorskie, Lubraniec).

Uzupełnieniem powyższej analizy jest struktura rodzajowa podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON (rys. 7.4), z której wynika, że w poszczególnych grupach miast województwa kujawsko-pomorskiego, w latach 1995–2003 dominował udział sekcji G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego) oraz w mniejszym stopniu sekcje: D (przetwórstwo przemysłowe), F (budownictwo) i K (obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej). Jednakże w porównaniu z okresem poprzednim zauważono z jednej strony postępujący wzrost udziału sekcji: K, J (pośrednictwo finansowe), N (ochrona zdrowia i pomoc społeczna), O (działalność usługowa, komunalna, społeczna i indywidualna, pozostała), przy jednoczesnym spadku udziału sekcji G i D. Na tle całego zbioru wyróżnia się – położone peryferyjnie – miasto

Górzno, najmniejsze w województwie kujawsko-pomorskim i jedno z najmniejszych miast w Polsce. W okresie transformacji w Górznie nastąpiło wyraźne ożywienie społeczno-gospodarcze. Miasto ze względu na swoje atrakcyjne położenie środowiskowe (Górznieńsko-Lidzbarski Park Krajobrazowy) stanowi ważny punkt na mapie turystycznej, a rozwój funkcji turystycznej sprzyja podejmowaniu inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego, stymulującego rozwój gospodarczy miasta.

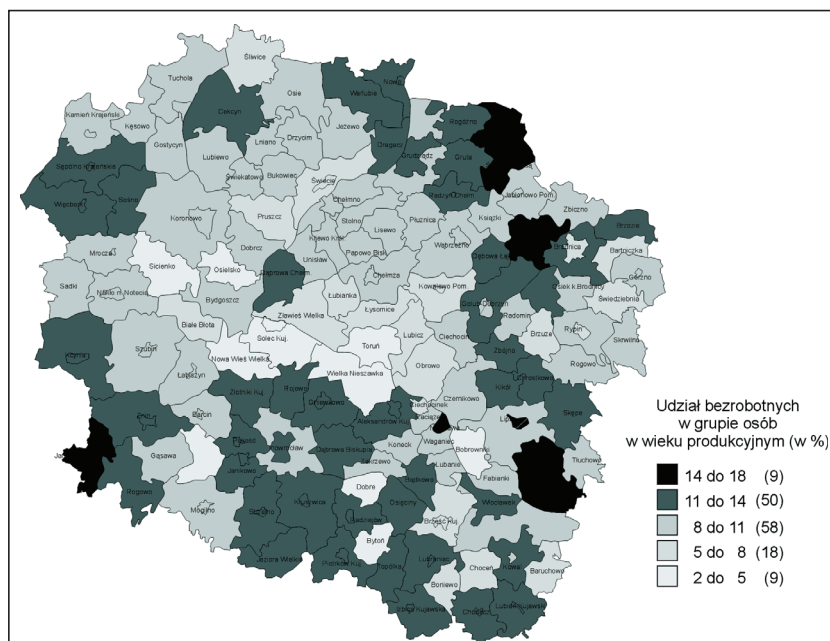
Restrukturyzacja w gospodarce rynkowej uruchamia – oprócz zjawisk pozytywnych, do których z całą pewnością można zaliczyć wzrost aktywności gospodarczej – także zjawiska kryzysogenne. Spadek zatrudnienia i wzrost bezrobocia w sposób bezpośredni lub pośredni oddziałują na sferę społeczną, co przejawia się m. in. ubożeniem ludności.

Rys. 7.4. Struktura rodzajowa podmiotów gospodarczych w grupach miast w latach 1995–2003

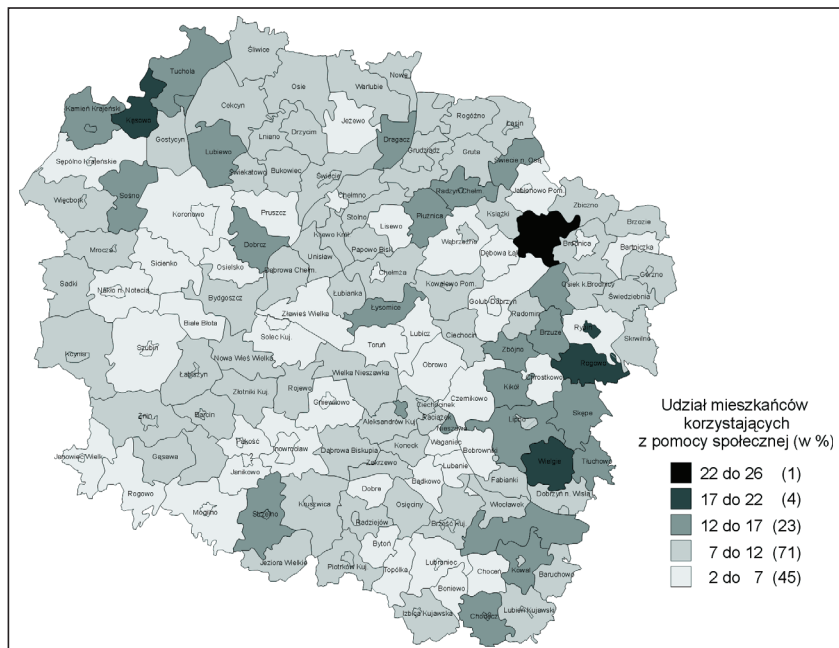
Źródło: opracowanie własne

Brak pracy (bezrobocie) – oprócz ubóstwa, niepełnosprawności, bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i wielodzietności – stanowi jeden z najważniejszych powodów świadczenia pomocy społecznej. Można przyjąć, że odsetek beneficjentów korzystających z pomocy społecznej stanowi pośrednią miarę stopnia wykluczenia społecznego (Kaczmarek 2008). A zatem im wyższa jego wartość, tym większe zagrożenie ubóstwem. W trzech wyróżnionych kategoriach miast najwyższe wskaźniki bezrobocia i pauperyzacji stwierdzono w odniesieniu do miast najmniejszych. Układ zróżnicowań przestrzennych analizowanych problemów przedstawiono na rys. 7.5 i 7.6.

Rys. 7.5. Bezrobotni w grupie osób w wieku produkcyjnym w miastach i gminach województwa kujawsko-pomorskiego według stanu z 2008 r.

Źródło: opracowanie własne

Rys. 7.6. Beneficjenci pomocy społecznej w miastach i gminach województwa kujawsko-pomorskiego według stanu z 2008 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów z Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Toruniu

7.5. Podsumowanie

Przedstawione rozważania prowadzą wniosku, że zbiór małych miast województwa kujawsko-pomorskiego jest zróżnicowany, a zachodzące zmiany – zarówno pozytywne, jak i negatywne – są typowe dla okresu transformacyjnego i dotyczą zagadnień demograficznych oraz gospodarczo-społecznych.

Z charakterystyki dynamiki ludnościowej wynika, że w rozwoju badanych miast w analizowanym okresie nie było wyraźnych prawidłowości, ponieważ względnie wysoki wzrost lub spadek był udziałem zarówno większych, jak i mniejszych jednostek, miast powiatowych i niepowiatowych, niezależnie od położenia w relacji do głównych ośrodków miejskich województwa.

O ile małe miasta w pierwszej dekadzie okresu transformacji różniły się między sobą ze względu na pełnione funkcje, o tyle w drugiej dekadzie niemal wszystkie ośrodki mają charakter usługowy, co niewątpliwie związane jest z regresem zatrudnienia w przemyśle.

Głównym przejawem zmian strukturalnych w gospodarce lokalnej małych miast jest tworzenie nowych podmiotów gospodarczych, które są stymulatorem rozwoju gospodarczego. W trzech wyróżnionych kategoriach miast najwyższe wskaźniki przedsiębiorczości stwierdzono w grupie miast powiatowych, natomiast największą dynamikę – w grupie miast najmniejszych.

Konsekwencją kryzysu ekonomicznych podstaw egzystencji ludności jest natężenie negatywnych zjawisk, prowadzące do ubożenia ludności.

Wniosek kończący niniejsze rozważania może być tylko taki, że poszczególne miasta w zróżnicowany sposób i w różnym stopniu potrafiły wykorzystać posiadane walory wynikające z ich położenia oraz naturalnych zasobów i aktywności ludzkiej.

Bibliografia

- Bagdziński S. L., Maik W., Potoczek A. (1996), *Województwo toruńskie i włocławskie w okresie transformacji systemowej. Diagnoza w skali regionalnej i lokalnej*, Turpress, Toruń.
- Maik W. (1996), *Zmiany strukturalne w gospodarce regionalnej i lokalnej*, [w:] Bardziński S. L., Maik W., Potoczek A. (red.), *Województwo toruńskie i włocławskie w okresie transformacji systemowej. Diagnoza w skali regionalnej i lokalnej*, Turpress, Toruń, s. 35–44.

- Kaczmarek U. (2008), *Skala i zróżnicowanie przestrzenne pomocy społecznej w powiecie poznańskim*, [w:] Kaczmarek T., Mizgajski A. (red.), *Powiat Poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia*, Bogucki, Poznań, s. 349–359.
- Sokołowski D. (2003), *Reguła wielkości – kolejności a hierarchia jednostek osadniczych*, [w:] Rogacki H. (red.), *Problemy interpretacji wyników metod badawczych stosowanych w geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarce przestrzennej*, Bogucki, Poznań, s. 111–118.
- Zipf K. (1941), *National Unity and Disunity*, Principia Press, Bloomington.